

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.2.11>

## **ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯДЕРНОЇ ТА РАДІАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ В МИРНИХ УМОВАХ ТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

**Балюк Г.І.,**

*докторка юридичних наук, професорка,  
член-кореспондентка НАПрН України,  
професорка кафедри екологічного права  
Навчально-наукового інституту права,  
Київський національний університет імені Тараса Шевченка  
ORCID: 0000-0001-5855-0142  
e-mail: galynabaliuk@gmail.com*

**Ковальчук Т.Г.,**

*кандидатка юридичних наук, доцентка,  
завідувачка кафедри екологічного права  
Навчально-наукового інституту права,  
Київський національний університет імені Тараса Шевченка  
ORCID: 0000-0003-0157-2767  
e-mail: t.kov@i.ua*

**Балюк Г.І., Ковальчук Т.Г. Правове регулювання відносин щодо забезпечення ядерної та радіаційної безпеки в Україні в мирних умовах та в умовах воєнного стану.**

У статті розглянуто питання правового регулювання відносин ядерної та радіаційної безпеки в Україні в умовах мирного часу та воєнного стану. Досліджено правові аспекти формування ядерного законодавства в період широкомасштабної збройної агресії РФ проти України. Метою статті є висвітлення проблем правового регулювання відносин ядерної та радіаційної безпеки в Україні в умовах мирного часу та воєнного стану. Авторами статті проведений ретроспективний огляд та сучасний стан розвитку національного законодавства України в сфері забезпечення ядерної та радіаційної безпеки. За наслідками такого розгляду визначено, що за понад тридцять років, склалася розгалужена система ядерного законодавства, водночас, на сьогодні система нормативно-правової бази у сфері використання ядерної енергії, забезпечення ядерної та радіаційної безпеки, радіаційного захисту громадян від впливу іонізуючого випромінювання в Україні складається з документів трьох рівнів. Автори статті прийшли до наступних висновків. Україна має виконувати в повному обсязі взяті на себе міжнародно-правові зобов'язання. Не зважаючи на доволі розгалужену систему ядерного законодавства в умовах воєнного стану воно активно розвивається і удосконалюється. Разом із цим, є необхідність одночасно з національним законодавством вирішувати питання і щодо удосконалення зарубіжного та міжнародного законодавства, зокрема, законодавства ЄС. Норми цього законодавства в подальшому мають бути імплементовані в національне законодавство всіх країн-учасниць ЄС і МАГАТЕ. Незважаючи на неспроможність МАГАТЕ вирішити в умовах воєнного стану питання забезпечення ядерної та радіаційної безпеки, а також проблеми постійного ядерного шантажу з боку РФ, на нашу думку, на даний час, поки що це єдина міжнародна організація, яка здатна, шляхом направлення своїх експертів, зокрема, на Запорізьку АЕС, яка з березня 2022 року захоплена російськими військами, мати хоча б невеликий вплив на вирішення вищезазначених завдань. Проте в подальшому, тобто після завершення військових дій в Україні, міжнародній спільноті доведеться вирішувати питання, пов'язані з реорганізацією міжнародного гуманітарного права, а також діяльності таких організацій як ООН і МАГАТЕ.

**Ключові слова:** ядерна безпека, радіаційна безпека, атомна електростанція, імплементация, воєнний стан.

**Balyuk G.I., Kovalchuk T.G. Legal regulation of relations regarding the provision of nuclear and radiation safety in Ukraine in peacetime and martial law conditions.**

The article examines the issue of legal regulation of nuclear and radiation safety relations in Ukraine in peacetime and martial law conditions. The legal aspects of the formation of nuclear legislation during the period of large-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine are studied. The purpose of the article is to highlight the problems of legal regulation of nuclear and radiation safety relations in Ukraine in peacetime and martial law conditions. The authors of the article conducted a retrospective review and the current state of development of the national legislation of Ukraine in the field of ensuring nuclear and radiation safety. As a result of such consideration, it was determined that over thirty years, an extensive system of nuclear legislation has developed, at the same time, today the system of the legal framework in the field of the use of nuclear energy, ensuring nuclear and radiation safety, radiation protection of citizens from the effects of ionizing radiation in Ukraine consists of documents of three levels. The authors of the article came to the following conclusions. Ukraine must fulfill its international legal obligations in full. Despite the rather extensive system of nuclear legislation under martial law, it is actively developing and improving. At the same time, there is a need to solve the issue of improving foreign and international legislation, in particular, at the same time as the national legislation. EU legislation. In the future, the norms of this legislation must be implemented in the national legislation of all EU member states and the IAEA. Despite the inability of the IAEA to solve the issue of ensuring nuclear and radiation safety under the conditions of martial law, as well as the problem of constant nuclear blackmail by the Russian Federation, in our opinion, at the moment, it is the only international organization that is capable, by sending its experts, in particular, on the Zaporizhia NPP, which has been captured by Russian troops since March 2022, to have at least a small impact on solving the above-mentioned tasks. However, in the future, i.e. after the end of military operations in Ukraine, the international community will have to resolve issues related to the reorganization of international humanitarian law, as well as the activities of such organizations as the UN and the IAEA.

**Key words:** nuclear safety, radiation safety, nuclear power plant, implementation, martial law.

**Постановка проблеми.** Держава, яка розвиває таку потенційно небезпечну сферу людської діяльності, як використання ядерної енергії, повинна законодавчо гарантувати своїм громадянам безпеку та дотримання їх прав. Йдеться, перш за все, про їх право на життя в безпечних екологічних умовах, право на охорону здоров'я від імовірних негативних наслідків, пов'язаних з використанням властивостей ядерної енергії.

Проблеми, які є надзвичайно актуальними та потребують і теоретичного осмислення, і творчого пошуку оптимальних та інноваційних шляхів їх розв'язання у сучасних конкретно-історичних умовах, обрані нами не випадково. На сьогодні питання забезпечення ядерної та радіаційної безпеки стоїть пунктом номер 1, тобто є пріоритетним в Програмі Президента України В. Зеленського щодо забезпечення миру в Україні.

Зазначені питання завжди були актуальними, однак після масштабного вторгнення РФ вони набули першочергового значення. У зв'язку з цим пропонуємо розглянути питання регулювання відносин щодо забезпечення ядерної та радіаційної безпеки в Україні в мирних умовах та в умовах воєнного стану.

**Стан опрацювання.** Вагомий внесок у розвиток правового регулювання ядерної і радіаційної безпеки в Україні зроблено кафедрою екологічного права ННІ права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, зокрема, йдеться про роботи Балюк Г.І. [1; 2; 3; 4; 5], Сушик О.В. [6; 7; 8], Крондою О.Ю. [9], Пахолок Ю.П. [10; 11; 12], Матвійчука А.О. [13; 14; 15] та інших.

**Метою статті** є висвітлення проблем правового регулювання відносин ядерної та радіаційної безпеки в Україні в умовах мирного часу та воєнного стану.

**Виклад основного матеріалу.** Питання вдосконалення правового регулювання відносин ядерної та радіаційної безпеки ніколи не втрачали своєї актуальності. На сьогодні в умовах російської агресії вони набувають особливого значення. Це пов'язано з тим, що зростає загроза виникнення ядерної та радіаційної аварій та постійним ядерним шантажем РФ всього світу.

В зарубіжних країнах напрацьовано доволі об'ємне законодавство щодо забезпечення ядерної та радіаційної безпеки, яке розвивається за двома напрямками.

В першому напрямку виходять з того, що відносини, які пов'язані з використанням властивостей ядерної енергії, не є відособленими, єдиними за характером відносинами, і тому не виникає необхідності в прийнятті єдиного комплексного закону.

Норми ядерного законодавства в цьому разі інкорпорується в нормативні акти, які регламентують аналогічну групу суспільних відносин. Зокрема, норми про забезпечення радіаційного захисту включаються в законодавство про охорону здоров'я; про радіаційне опромінення - в законодавство щодо продуктів харчування, про транспортування радіоактивних матеріалів - в нормативні акти, які регулюють перевезення небезпечних вантажів.

Другий напрямок у розвитку зарубіжного законодавства визначається тим, що відносини у сфері використання ядерної енергії визнаються самостійною групою відносин, що тягне за собою розробку і прийняття спеціальних законів. Такий підхід характерний для держав, у яких уже прийняті закони, що регулюють відносини безпеки в сфері використання ядерної енергії (США, Канада, Швеція, Німеччина, Австрія, Швейцарія, Італія, Іспанія, Нідерланди, Велика Британія, Японія, тобто більшість країн Східної Європи та інші).

Для України характерний другий шлях розвитку ядерного законодавства.

Однією з особливостей розвитку України як самостійної держави стала саме активізація законодавчої діяльності у сфері використання ядерної енергії, забезпечення ядерної та радіаційної безпеки, захисту людини від впливу іонізуючого випромінювання.

Починаючи з 1994 року в Україні було сформовано розгалужену систему національного ядерного законодавства. Зокрема, в основу формування ядерного законодавства та радіаційного захисту України, тобто в фундамент створення ядерного законодавства держави було покладено Концепцію державного регулювання безпеки та управління ядерною галуззю в Україні, яка була затверджена постановою Верховної Ради України від 25 січня 1994 року.

Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 08 лютого 1995 року вперше встановив пріоритет безпеки людини та навколишнього природного середовища, права та обов'язки громадян у сфері використання ядерної енергії, регулює діяльність, пов'язану з використанням ядерних установок та джерел іонізуючого випромінювання, визначає також правові основи міжнародних зобов'язань України щодо використання ядерної енергії тощо.

Крім того, прийняті були і цілий ряд інших законів: «Про поводження з радіоактивними відходами», «Про видобування та переробку уранових руд», «Про дозвільну систему в сфері використання ядерної енергії», «Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення», «Про порядок прийняття рішень про розміщення, проектування, будівництво ядерних установок і об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, які мають загальнодержавне значення», «Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання», «Про фізичний захист ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання», «Про переробку та видобування уранових руд» та ряд інших законів.

На сьогодні система нормативно-правової бази в сфері використання ядерної енергії, забезпечення ядерної та радіаційної безпеки, захисту громадян від впливу іонізуючого випромінювання в Україні складається з документів трьох рівнів.

Документи першого рівня – це закони та інші підзаконні акти в галузі використання ядерної енергії, забезпечення ядерної та радіаційної безпеки, захисту громадян від впливу іонізуючого випромінювання.

Документи другого рівня – це нормативні документи (норми, правила і стандарти), що реалізують конкретні положення законів і мають забезпечувати виконання вимог, які регламентовані законодавчими актами і виконують регулюючу роль як в основній галузі, що виробляє ядерну енергію, та джерел іонізуючих випромінювань, так і в суміжних з нею галузях, де іонізуюче випромінювання використовують для вирішення різноманітних науково-дослідних, виробничих, соціальних та суспільних завдань.

Документи третього рівня – це галузеві стандарти й відомчі документи, спрямовані на досягнення відповідності вимогам нормативних документів другого рівня і мають лише конкретизувати показники, встановлені в них, а також можливі способи і шляхи до їх досягнення [1, с. 47].

Зазначимо, що у 2007 році констатація того, що Україна має досить розвинену систему ядерного законодавства, послужило підставою для прийняття Кабінетом Міністрів України постанови «Про розробку проекту Ядерного кодексу України».

Хоча, на думку Балюк Г.І., яка була оприлюднена неодноразово в ті роки, а також озвучена на вітчизняних та міжнародних конференціях, зустрічах науковців і практиків, цей крок був охарактеризований як передчасний. Чому? Перш за все тому, що не були сформовані методологічні засади роботи над цим важливим документом.

Однак, як показав час, вітчизняне ядерне законодавство є не лише не завершеним, але й не досконалим, мабуть, якщо оцінювати міжнародне ядерне законодавство, а також європейське, то в цілому висловлена вище оцінка може бути поширена і на нього.

Наскільки правомірне об'єднання норм, які регулюють відносини в сфері використання ядерної енергії, радіаційно небезпечних технологій і речовин, норм по забезпеченню ядерної та радіаційної безпеки, а також норм щодо захисту людини від впливу іонізуючого випромінювання в самостійну галузь законодавства? При вирішенні цього питання, на нашу думку, слід виходити із загальнотеоретичних розробок з питань систематизації права та законодавства [16, с. 32].

Проблема систематизації як права, так і законодавства досить складна, особливо з урахуванням динамічного розвитку суспільного життя і постійного розширення сфери правового регулювання.

Особливу увагу привертають проблеми правового захисту населення України при радіаційних надзвичайних ситуаціях в умовах воєнного стану. Підкреслимо, що ніхто і ніколи не проектував систему захисту роботи АЕС в умовах воєнних дій, так само, як і захист персоналу та населення від впливу іонізуючого випромінювання за обставин, що атомна електростанція захоплена в результаті воєнних дій.

Це означає, що є необхідність законодавчо передбачати як превентивні, так і компенсуючі заходи з метою підвищення готовності АЕС до роботи в умовах воєнного стану.

Адже, на той час і міжнародне, і національне законодавство було орієнтоване на регулювання відносин в процесі мирного використання ядерної енергії.

Проте є аспекти в регулюванні ядерних суспільних відносин, які врегульовані, зокрема, в законодавстві Європейського Союзу і мають бути імплементовані в законодавство України.

Події, які тривають в Україні уже третій рік, показали, що ядерне і міжнародне і вітчизняне законодавство в сфері, яка пов'язана з використанням ядерної та забезпечення радіаційної безпеки є недосконалим і не дає адекватної відповіді на багато питань. Власне, можна говорити про його «безсилля» під час ведення війни. Підтвердженням цьому є факти, пов'язані з захопленням Чорнобильської та Запорізької АЕС, коли агресор шантажує весь світ ядерною катастрофою, а отже наражає людство на ядерну та радіаційну небезпеку.

В зв'язку з цим, на нашу думку, є необхідність нагадати не таку далеку історію будівництва нових енергоблоків АЕС в Україні.

Зокрема, 16 серпня 2012 року Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) вніс до Верховної Ради України (далі – ВРУ) законопроект № 11088 «Про розміщення, проектування та будівництво енергоблоків № 3 і 4 Хмельницької атомної електричної станції» (далі – Законопроект № 11088). Ініціатором законопроекту № 11088 був Азаров М.Я., Кабінет Міністрів України [17].

6 вересня 2012 року ВРУ прийняла Закон № 11088 «Про розміщення, проектування та будівництво енергоблоків № 3 і 4 Хмельницької атомної електричної станції» (далі – Закон № 11088).

КМУ, як ініціатор Законопроекту № 11088, при його поданні порушив низку законодавчих актів України та її міжнародних угод, що стосуються екологічних прав громадян.

Про деякі процесуальні порушення, допущені при поданні цього законопроекту було зазначено у Висновку Головного науково-експертного управління Верховної Ради України від 03.09.2012 року [18].

Зокрема, зазначалося, що відповідно до ч. 2 ст. 2 Закону України «Про порядок прийняття рішень про розміщення, проектування, будівництво ядерних установок і об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, які мають загальнодержавне значення» відповідні рішення Верховна Рада України приймає тільки в разі погодження їх розміщення на своїй території місцевими органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування. Натомість, відомості про погодження розміщення на своїй території зазначених вище об'єктів з місцевими органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування у Пояснювальній записці до законопроекту були відсутні.

Статтею 5 зазначеного Закону визначено перелік документів, які обґрунтовують прийняття закону про розміщення, проектування та будівництво ядерної установки загальнодержавного значення. До них, зокрема, віднесено документ, в якому наведено результати консультативного ре-

ферендуму стосовно розміщення ядерної установки, якщо він проводився в адміністративно-територіальних одиницях. Такий документ також не був наданий КМУ при поданні законопроекту.

Відповідно до вимог ч. 3 ст. 91 Регламенту Верховної Ради України та ч. 1 ст. 27 Бюджетного кодексу України до проекту слід надати належне фінансово-економічне обґрунтування (включаючи відповідні розрахунки).

Узагальнюючий висновок Головного науково-експертного управління: за результатами розгляду у першому читанні законопроект може бути прийнятий за основу з урахуванням висловлених зауважень.

Зауваження не було враховано і 6 вересня 2012 року ВРУ прийняла Закон № 11088 «Про розміщення, проектування та будівництво енергоблоків № 3 і 4 Хмельницької атомної електричної станції» в цілому.

КМУ, як ініціатор законопроекту № 11088, при його поданні припустився й інших порушень законів України та її міжнародних угод.

Так згідно зі ст. 3, 5 Закону України «Про порядок прийняття рішень про розміщення, проектування, будівництво ядерних установок і об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, які мають загальнодержавне значення» до проекту закону про розміщення, проектування та будівництва ядерної установки, що має загальнодержавне значення додаються:

- техніко-економічне обґрунтування створення такої ядерної установки або об'єкта, призначеного для поводження з радіоактивними відходами, та вибору запропонованого майданчика для їх розміщення;
- висновок державної екологічної експертизи (на сьогодні – висновок щодо оцінки впливу на довкілля);
- результати консультативного референдуму стосовно розміщення ядерної установки або об'єкта, призначеного для поводження з радіоактивними відходами, якщо він проводився в адміністративно-територіальних одиницях, або рішення центрального органу виконавчої влади, до компетенції якого належить питання правового режиму території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, в разі їх розміщення у зоні відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення;
- звіт щодо заходів з інформування суміжних держав про можливий вплив у транскордонному контексті відповідно до закону.

У переліку документів, що супроводжували Законопроект № 11088, були відсутні висновки державної екологічної експертизи. Державна екологічна експертиза техніко-економічного обґрунтування проектів добудови енергоблоків № 3 і 4 Хмельницької атомної електричної станції Міністерством екології та природних ресурсів України (Мінприроди) у порядку, встановленому Законом України «Про екологічну експертизу», який на сьогодні втратив чинність, не проводилася.

Натомість згідно із ст. 13 цього Закону здійснення державної екологічної експертизи було обов'язковим для видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, а перелік таких видів діяльності та об'єктів встановлювався Кабінетом Міністрів України постановою від 28 серпня 2013 року № 808 «Про перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку» (втратив чинність 23.01.2019 року) до згаданого переліку було внесено об'єкти атомної енергетики [19].

Консультативний референдум стосовно розміщення ядерної установки згідно із Законом України «Про порядок прийняття рішень про розміщення, проектування, будівництво ядерних установок і об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, які мають загальнодержавне значення» також не проводився.

У відповідності до ст. 3 Закону України «Про порядок прийняття рішень про розміщення, проектування, будівництво ядерних установок і об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, які мають загальнодержавне значення» територія на якій можливе встановлення особливого режиму у місцях розташування ядерних установок, визначаються у затвердженому Кабінетом міністрів України техніко-економічному обґрунтуванні (ТЕО) створення ядерної установки. Однак, нічого не було відомо про відповідне рішення Уряду, у супровідних документах щодо законопроекту № 11088 відповідна інформація також була відсутня.

КМУ ухилився від відповідей на поставлені йому у цьому зв'язку запитання у листі громадської організації ЕГО «Зелений Світ».

План заходів з консультацій з громадськістю щодо будівництва енергоблоків № 3 і 4 Хмельницької атомної електричної станції на офіційному веб-порталі НАЕК Енергоатом був відсутній.

КМУ при поданні Законопроекту № 11088 до ВРУ проігнорував той факт, що Острозька міська рада, Копитківська та Миротинська сільські ради Рівненської області у 2011 році не погодили розміщення ядерних установок енергоблоків № 3 і 4 Хмельницької атомної електричної станції. Здолбунівською районною радою та Бушанською сільською радою Рівненської області рішення з даного приводу не приймалося (додаток 30.08.2016).

Громадські слухання було проведено не в усіх населених пунктах 30-км зони довкола ХАЕС. Більшість рішень громадських слухань містили суттєві застереження та пропозиції, реагування на які ані від Уряду України, ані від НАЕК «Енергоатом» не було отримано.

Варто у цьому зв'язку нагадати КМУ, що ст. 9-10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [20] встановлено перелік екологічних прав громадян України та державні гарантії їхньої реалізації. Так, кожний громадянин України має право на:

- безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне середовище;
- участь в обговоренні та внесення пропозицій до проектів нормативно-правових актів, матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, внесення пропозицій до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, юридичних осіб, що беруть участь в прийнятті рішень з цих питань;
- вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації, за винятком обмежень, встановлених законом;
- участь у громадських обговореннях з питань впливу планованої діяльності на довкілля та ін.

Право громадян України на доступ до інформації та участь у прийнятті рішень з питань, що стосуються довкілля закріплено також Орхуською конвенцією, ратифікованою ВРУ.

Що таке право на інформацію та як його можуть використовувати громадяни України?

Доступ до екологічної інформації, на нашу думку є інструментом номер один для громадськості, яка прагне брати участь у вирішенні питань охорони здоров'я населення від небезпечного впливу радіаційного опромінення та охорони навколишнього середовища від радіоактивного забруднення.

Варто також звернути увагу й на те, як уряди інших країн шанують екологічні права своїх громадян у схожих ситуаціях. Зокрема. 15 жовтня 2012 року влада Литви провела загальнонаціональний референдум, за яким понад 60 відсотків населення висловилося проти будівництва нової атомної електростанції у м. Вісагінас.

Відповідно до ст. 3 Конвенції ЄЕК ООН «Про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті» (Конвенції Еспо) Україна має забезпечити, щоб оцінка впливу на навколишнє середовище (ОВНС) у транскордонному аспекті проводилась із усіма країнами, якщо це стосується санкціонування або здійснення запланованого виду діяльності [21].

Згідно з Конвенцією, будівництво нових реакторів потребує проведення консультацій з усіма зацікавленими сторонами на основі транскордонної оцінки впливу на довкілля, які досі не розпочато.

Низка країн (Австрія, Польща, Словаччина, Угорщина, Молдова, Румунія) визнали, що проект будівництва може негативно вплинути на їх територію і запропонували почати двосторонні консультації з Україною.

Як свідчило на той час Мінприроди України у листі до МГО «Екоклуб» з м. Рівне від 06.09.2012 року воно «очікує на зауваження та пропозиції від органів державної влади та громадськості цих країн відповідно до процедури Конвенції Еспо. У зв'язку з цим, процедура участі громадськості у зазначених країнах та консультації з іноземними країнами не були завершені.

Звіт щодо заходів з інформування суміжних держав про можливий вплив у транскордонному контексті, доданий до Законопроекту № 11088 (додаток від 30.08.2012), не містив інформації про результати двосторонніх консультацій іноземних держав з Україною.

Натомість у згаданому звіті містилась інформація, наприклад, лист від Уряду Австрії, датований 27 серпня 2011 року із нагадуванням, що Австрія ще 10 березня 2011 року просила додаткові матеріали щодо енергоблоків № 3 і 4 Хмельницької атомної електричної станції для експертизи,

але так нічого і не отримала. Відтак, у разі вступу в дію закону № 11088 Україна, як країна походження проекту з транскордонними наслідками планової діяльності, порушить статті 3–6 Конвенції Еспо. Це стане підставою для подання скарг щодо подальшого порушення Україною власних міжнародних зобов'язань та вплине на міжнародний імідж нашої держави.

Варто звернути увагу на те, що П'ятою Народою сторін Конвенції Еспо (2011) вперше в історії Конвенції Україні вже було оголошене попередження, як країні-порушниці – у тому числі через зволікання із проведенням консультацій з усіма зацікавленими сторонами щодо проекту добудови енергоблоків № 3 і 4 Хмельницької атомної електричної станції на основі транскордонної оцінки впливу на довкілля, які не було розпочато Урядом України, який виступав ініціатором ухвалення законопроекту № 11088, ніяк не відреагував на попередження Народи сторін Конвенції Еспо.

Чому ми нагадали історію, яка була пов'язана з добудовою, свого часу енергоблоків № 3 і 4 Хмельницької атомної електричної станції?. Як відомо, нещодавно відбулося закладення будівництва двох нових енергоблоків на Хмельницькій атомній електричній станції. Однак інформації щодо дотримання всіх еколого-правових вимог, пов'язаних з будівництвом зазначених енергоблоків у громадськості на даний момент немає. Дуже не хочеться, щоб історії такого знову повторилися.

При цьому зазначимо, що Україна в період воєнного стану активно імплементує до чинного вітчизняного законодавства положення Директиви І Ради 2013 /59-Євроатом. Зокрема, були прийняті наступні нормативно-правові акти:

1) Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» щодо експерта з радіаційного захисту» від 16.11.2022 року № 2758-IX. Вказаний акт спрямований на запровадження інституту експерта з радіаційного захисту, який має сприяти підвищенню ефективності забезпечення радіаційного захисту персоналу і населення що, на нашу думку, є несвоєчасним в умовах, коли не впроваджено основних положень Директиви щодо радіаційного захисту на які має орієнтуватись інститут експерта;

2) Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення дозвільної діяльності у сфері використання ядерної енергії» від 16.11.2022 року № 2755-IX, що передбачає оптимізацію дозвільної діяльності у сфері ядерної енергії та удосконалення процедури видачі документів дозвільного характеру на здійснення діяльності у сфері використання ядерної енергії;

3) Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту людини від впливу іонізуючого випромінювання» від 23.08.2023 року № 3344-IX. Законом визначаються основні терміни щодо радіаційної безпеки. Зокрема: аварійна ситуація, еквівалентна доза; ліміт дози; ситуація аварійного, існуючого та планового опромінення.

Отже, Україна, як бачимо, спрямовує свої зусилля на виконання взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань з питань правового регулювання ядерної та радіаційної безпеки в Україні, які передбачені Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року.

#### **Висновки.**

1. За понад 30 років, тобто з часу прийняття ВРУ постанови «Про Концепцію регулювання безпеки та управління ядерною галуззю в Україні» від 25 січня 1994 року в Україні склалася розгалужена система ядерного законодавства, про що свідчать прийняті в подальшому ВРУ цілий ряд Законів, зокрема: «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» (1995), «Про поводження з радіоактивними відходами», «Про видобування та переробку уранових руд», «Про дозвільну систему в сфері використання ядерної енергії», «Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення», «Про порядок прийняття рішень про розміщення, проектування, будівництво ядерних установок і об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, які мають загальнодержавне значення», «Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання», «Про фізичний захист ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання», «Про переробку та видобування уранових руд» та ряд інших законів.

2. На сьогодні система нормативно-правової бази у сфері використання ядерної енергії, забезпечення ядерної та радіаційної безпеки, радіаційного захисту громадян від впливу іонізуючого випромінювання в Україні складається з документів трьох рівнів.

3. Наявність розгалуженої системи ядерного законодавства України дала підстави для прийняття КМУ у 2007 році постанови Про розробку проекту ядерного кодексу України. Хоча, на нашу думку, цей крок був і залишається передчасним. Перш за все тому, що в Україні не сформовано науково-методологічні підходи до розробки зазначеного кодексу.

4. Україна має виконувати в повному обсязі взяті на себе міжнародно-правові зобов'язання.

5. Не зважаючи на доволі розгалужену систему ядерного законодавства в умовах воєнного стану воно активно розвивається і удосконалюється, про що свідчать прийняті ВРУ наступні закони: «Про внесення змін до Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 16.11.2022 року, «Про внесення змін до Закону України «Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії» від 16.11.2022 року № 2755- IX, «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту людини від впливу іонізуючого випромінювання» від 23 серпня 2023 року (№ 3344-IX).

6. На нашу думку, є необхідність одночасно з національним законодавством вирішувати питання і щодо удосконалення зарубіжного та міжнародного законодавства, зокрема. законодавства ЄС. Норми цього законодавства в подальшому мають бути імплементовані в національне законодавство всіх країн-учасниць ЄС і МАГАТЕ.

7. Незважаючи на неспроможність МАГАТЕ вирішити в умовах воєнного стану питання забезпечення ядерної та радіаційної безпеки, а також проблеми постійного ядерного шантажу з боку РФ, на нашу думку, на даний час, поки що це єдина міжнародна організація, яка здатна, шляхом направлення своїх експертів, зокрема, на Запорізьську АЕС, яка з березня 2022 року захоплена російськими військами, мати хоча б невеликий вплив на вирішення вищезазначених завдань. Проте в подальшому, тобто після завершення військових дій в Україні, міжнародній спільноті доведеться вирішувати питання, пов'язані з реорганізацією міжнародного гуманітарного права, а також діяльності таких організацій як ООН і МАГАТЕ.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балюк Г.І. Ядерне право України: стан і перспективи розвитку (правові аспекти радіоекології). К.: Видавництво «Віпол», 1996. 140 с.
2. Балюк Г.І. Правові аспекти забезпечення ядерної та радіаційної (радіоекологічної) безпеки в Україні. К.: Видавництво «Віпол», 1997. 196 с.
3. Балюк Г.І. Проблеми формування та становлення ядерного права України: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.06; 12.00.01. Київський університет імені Тараса Шевченка. К., 2000. 363 с.
4. Балюк Г.І. Концептуально-правові «реформи» в сфері екології в Україні та сучасні виклики. *Екологічне право України*. 2016. № 1-2. С. 80–87.
5. Балюк Г.І. Деякі проблеми удосконалення юридичної відповідальності у сфері використання ядерної енергії та забезпечення радіоекологічної безпеки. *Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2000. Вип. 37. С. 26–32.
6. Сушик О.В. Правові засади забезпечення радіаційної безпеки за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2010. 20 с.
7. Сушик О.В. Юридична природа поняття «радіаційна безпека». *Юридична Україна*. 2009. № 4. С. 85–89.
8. Сушик О. Правове регулювання забезпечення радіаційної безпеки в документах Європейського Співтовариства з атомної енергії. *Evropský politický a právní diskurz*. 2015. Sv. 2, Vyd. 2. С. 46–54.
9. Кронда О.Ю. Правове регулювання поведінки з радіоактивними відходами в Україні. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2012. 206 с.
10. Пахолок Ю.П. Роль Міжнародного агентства з атомної енергії в процесі екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Випуск 74: частина 2. С. 23–27.
11. Пахолок Ю.П. Екологічне оздоровлення радіоактивно забруднених територій як складова екологічної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Випуск 77: частина 2. С. 11–16.



12. Пахолок Ю.П. Правове регулювання екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий Вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. 2023. Вип. 15 (27). Т. 2. С. 175–180.
13. Матвійчук А. Удосконалення законодавства України щодо захисту АЕС як об'єктів критичної інфраструктури у військовий час. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2022. № 5 (124)/2022. С. 66–72.
14. Матвійчук А.О. Правове регулювання забезпечення ядерної та радіаційної безпеки в Україні (на прикладі деяких зарубіжних країн). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Випуск 76: частина 2. С. 29–35.
15. Матвійчук А.О. Правове регулювання захисту людини від впливу іонізуючого випромінювання (імплементация в законодавства України стандартів ЄС). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Випуск 80: частина 1. С. 360–369.
16. Балюк Г.І. Екологічне право України: глобальні виклики під час війни. Актуальні проблеми земельного, аграрного та екологічного права в умовах сучасних викликів і загроз: матеріали круглого столу, присвяч. 100-річчю з дня народження д-ра юрид. наук, проф. Вовка Ю.О. (Харків, 12 трав. 2023 р.) / за заг. ред. А.П. Гетьмана. Харків: Право, 2023. 470 с.
17. Проект Закону «Про розміщення проектування та будівництво енергоблоків № 3 і 4 Хмельницької атомної електричної станції» від 16.08.2012 року № 11088. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: [https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_2?pf3516=11088&skl=7](https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=11088&skl=7).
18. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України від 03.09.2012 року на Проект Закону «Про розміщення проектування та будівництво енергоблоків № 3 і 4 Хмельницької атомної електричної станції» від 16.08.2012 року № 11088. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: [https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_2?pf3516=11088&skl=7](https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=11088&skl=7).
19. Про перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку: постанова Кабінету міністрів України від 28 серпня 2013 року № 808 (втратила чинність 23.01.2019 року). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-2013-%D0%BF>.
20. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.199 року № 1264-ХІІ. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
21. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень про доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля. (Орхуська конвенція) від 25.06.1998 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_015](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015).